

**Fri vilja och tillräknelighet
enligt Kinberg...**

Medeltidsmuseet, Stockholm

16.5.2018

Christer Svennerlind

christer.svennerlind@gmail.com

Strafflagen 1865

Reviderade lydelsen fr.o.m. 1921

5 kap.

*Om särskilda grunder, som utesluta,
minska eller upphäva straffbarhet*

5 §. Gärning, som begås av den, som är **avvita**, eller vilkens **förståndets bruk**, genom sjukdom eller ålderdomssvaghet, **är berövat**, *vare* strafflös.

Har någon, **utan egen skuld**, råkat i sådan sinnesförvirring, att han **ej till sig visste**; *vare* och gärning, den han i det medvetlösa tillstånd förövar, strafflös.

6 §. Prövas någon, som brottslig gärning begått, därvid hava av kropps- eller sinnessjukdom, ålderssvaghet eller annan, **utan egen skuld**, iråkad förvirring **saknat förståndets fulla bruk**, ehuru han ej kan för strafflös anses efter 5 §; då *må*, efter omständigheterna, straffet nedsättas under vad i allmänhet å gärningen följa bort.

– I *Om den s.k. tillräkneligheten* (1917), säger Kinberg inledningsvis, angående vad ”en person med den upplysning och bildning som utmärker genomsnittsborgaren i våra dagars Sverige [...] menar med tillräknelighet”:

””Tillräknelighet är detsamma som att vara vid sina sinnens fulla bruk”, eller: ”tillräknelig är den, som kan skilja mellan rätt och orätt! – ”den, som vet vad han gör! – ”den, som inser sina handlingars rättsliga betydelse” – eller något liknande.” (4)

– Jfr. det citerade med *M’Naghten-reglerna*:

“[E]very man is to be presumed to be sane, and to possess a sufficient degree of reason to be responsible for his crimes, until the contrary be proved to their satisfaction; and that to establish a defence on the ground of insanity, it must be clearly proved that, at the time of the committing of the act, the party accused was labouring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act he was doing; or, if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong.” (Walker, *Crime and Insanity in England* 1968 s. 100)

Fri vilja och tillräknelighet enligt Kinberg

– Enligt Kinberg ger SL 5:5-6 uttryck för vad han kallar *den klassiska doktrinen*, om vilken han säger:

”I det straffrättsfilosofiska system som man plägar benämna den klassiska doktrinen, utgör begreppet tillräknelighet, imputabilitet, en hörnsten. Imputabilitet innebär moralisk ansvarighet och är en förutsättning för straffbarhet. I sin ordning förutsätter imputabilitet viljefrihet i indeterministisk mening. Enligt samma doktrin är straffet en reaktion mot individen, emedan han ådragit sig moralisk skuld av visst slag. Straffet är sålunda till för att fylla ett metafysiskt, teologiskt krav på sonande, sanktion. Däremot saknar det praktiska psykologiska syften. Det bortser sålunda alldeles från eventuella psykologiska eller andra verkningar på den straffade själv och på samhället. Straffet skall utkrävas *quia peccatum*, icke, såsom den utilitaristiska doktrinen fordrar, *ne peccetur*.” (”Har ett på empirisk-psykologisk grund uppbyggt straffsystem användning för ett tillräknelighetsbegrepp?”, *SvJT* 1929 s. 229)

- Imputabilitet **innebär** moralisk ansvarighet.
- Imputabilitet **är en förutsättning för** straffbarhet.
- Imputabilitet **förutsätter** viljefrihet i indeterministisk mening.

Fri vilja och tillräknelighet enligt Kinberg

- Arbetsfördelningen är sådan att det är rättspsykiatrerna som har uppgiften att studera de patologiska själstillståndens betydelse för rättslivet. Låt vara att det formellt är domstolarna som träffar de slutliga avgörandena.
- Kinberg ser problem för rättspsykiatrerna att avgöra vilka gärningsmän som är (o)tillräkneliga.
- Fundamental fråga: Kan indeterministisk viljefrihet vara ett faktiskt existerande psykologiskt tillstånd?
- Deterministens svar: Nej.
- Indeterministens svar: Ja.
- Svårighet med ett jakande svar:
  - Att handla viljefritt tänks vara att handla i enlighet med en vilja som är orsakslös. Vilken (sjuklig) förändring i hjärnan skulle kunna rubba en sådan vilja? Hur kan över huvud taget en fri vilja gå förlorad?

Fri vilja och tillräknelighet enligt Kinberg

– Det rättspsykiatern *faktiskt* gör, enligt Kinberg, när han/hon söker avgöra om en person är (o)tillräknelig:

”Att man ständigt och jämt förbiser den logiska motsägelse som ligger i antagandet att en indeterministisk viljefrihet skulle kunna upphävas genom materiella hjärnprocesser, har sin grund däri att man, utan att göra sig reda för det, substituerar den *psykologiska* viljefriheten, d. v. s. den psykiska normaliteten, för den *indeterministiska*. När rättsläkaren sålunda med anledning av tillräknelighetsparagrafen i sitt lands strafflag går att avgöra om en viss brottsling är indeterministiskt viljefri, så besvarar han i realiteten endast frågan huruvida samma brottsling är psykiskt frisk och normal d. v. s. psykologiskt viljefri [...].”

(Kinberg 1929)

-Sammanblandning av *indeterministisk* viljefrihet och *psykologisk* viljefrihet (= psykisk normalitet).

– Lydelserna hos SL 5:5-6 från 1946 till och med 1964:

5 §. Ej må någon fällas till ansvar för gärning, som han begår **under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom.**

Den som, utan eget vållande, tillfälligt råkat i sådant tillstånd att han **var från sina sinnens bruk** skall inte straffas.

6 §. Begår någon brottslig gärning **under inflytande av** annan själslig abnormitet än i 5 § avses, må straffet, när särskilda skäl därtill föranleda, nedsättas under det lägsta straff, som för gärningen är stadgat.

Samma lag vare i fråga om brottslig gärning, som begås av någon, vilkens själsverksamhet utan hans eget vållande tillfälligt rubbats, ehuru han ej är strafflös enligt 5 §.

- Orsakrekvisit är explicit angivet.
- ”Medicinsk modell” (nästan) införd.

Slopande av tillräknelighetsrekvisit

- Med Brottsbalkens införande 1965 utmönstrades tillräknelighet som villkor för straffrättsansvar.
- I det första stycket, i den paragraf som ”motsvarade” SL 5:5-6, behölls dock väsentligen en formulering från SL 5:5.

Brottsbalken 33 kap.

Om nedsättning och utslutning av påföljd

2 §. För brott som någon **begått under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom**, må ej tillämpas annan påföljd än överlämnande till särskild vård eller, i fall som angives i andra stycket, böter eller skyddstillsyn.

- Att nogsamt notera här är att den behållna formuleringen inte längre uttrycker ett tillräknelighetsrekvisit. Istället uttrycker det ett förbud mot **fängelsestraff**.

– Lydelsen fr.o.m. 1.1.1992:

Brottsbalken 30 kap.

Val av påföljd

6 §. Den som har begått ett brott **under påverkan av en allvarlig psykisk störning** får inte dömas till fängelse. Om rätten i ett sådant fall finner att inte heller någon annan påföljd bör ådömas, skall den tilltalade vara fri från påföljd.

- Allvarlig psykisk störning infört som centralt begrepp.
- Skärpt orsaksrekvisit infört.

– Lydelsen fr.o.m. 1.7.2008:

6 §. Den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning **ska i första hand dömas till en annan påföljd än fängelse**. Rätten får döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten beakta

1. om brottet har ett högt straffvärde,
2. om den tilltalade saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård,
3. om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, samt
4. omständigheterna i övrigt.

Rätten får inte döma till fängelse, om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen **har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt**. Detta gäller dock inte om den tilltalade har vållat sin bristande förmåga på det sätt som anges i första stycket 3.

Om rätten i fall som avses i första eller andra stycket finner att någon påföljd inte bör dömas ut, ska den tilltalade vara fri från påföljd.

- Presumption för annan påföljd fängelsestraff ersätter fängelseförbud.
- Ett skärpt rekvisit för att fängelse inte skall få dömas ut.
- Det skärpta rekvisitet för fängelsestraff **potentiellt ett tillräknelighetsrekvisit**.

Fri vilja och tillräknelighet enligt Kinberg

– The Model Penal Code Test (American Law Institute):

“A defendant is not responsible for criminal conduct if at the time of such conduct as a result of mental disease or defect **he lacks *substantial capacity either to appreciate the criminality of his conduct or to conform his conduct to the requirements of the law.***”